

**„JA PRZEZ PRAWO UMARŁEM DLA PRAWA” (GA 2,19A).
ŚMIERĆ „DLA PRAWA” JAKO ELEMENT NAWRÓCENIA/
POWOŁANIA PAWŁA APOSTOŁA**

Ks. dr Andrzej Posadzy*
Stargard

Pawłowy List do Galatów stał się w ostatnich latach przedmiotem licznych studiów i źródłem wielu ciekawych dyskusji teologicznych. Przez niektórych naukowców jest on uznawany za „najczystsą Ewangelię”¹, „manifest wolności chrześcijańskiej i uniwersalizmu Kościoła” oraz „najbardziej fascynujący tekst w historii chrześcijaństwa”². W swej treści zawiera „wszystkie najważniejsze tematy nauczania apostołowskiego Pawła”³.

Można wymienić wiele tematów, które dzieło to porusza i które stanowią przedmiot żywego zainteresowania teologów i biblistów. Na pewno gorąco dyskutowane jest tło socjalno-religijne Listu, ogniskujące się wokół kontrowersji i dyskusji Pawła z tzw. chrześcijanami judaizującymi, zwłaszcza z judeochrześcijańskimi przewodniczącymi gminy⁴. Intensywnej analizie poddawany jest

* Ks. dr Posadzy Andrzej – kapłan archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, doktor teologii biblijnej. Pracę doktorską obronił na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (tytuł pracy: *Regno di Cristo – regno di Dio. L'interpretazione di 1 Cor 15,20–28 nel dibattito teologico del Novecento*). Zajmuje się tematami związanymi z eschatologią Pawłową, a także analizą retoryczną jako nową metodą interpretacji Pisma Świętego. E-mail: aposadzy@op.pl.

¹ Zob. A. Pitta, *Lettere ai Galati e ai Romani. Il vangelo della salvezza*, Cinisello Balsamo 1998, s. 5.

² Zob. A. Pitta, *Lettera ai Galati. Introduzione, versione, commento*, Bologna 2000, s. 17.

³ Zob. A. Viard, *Lettera ai Galati*, Roma 1973, s. 11.

⁴ „Cosciente della sua responsabilità apostolica Paolo scrive una lettera con tono forte, concitato e appassionato. Non è un trattato teologico, né mostra una struttura sistematica. Ha una sua tematica chiara: Paolo affronta la crisi di fiducia appellandosi all'origine divina della sua missione apostolica; cerca poi di risolvere la crisi di fede proponendo il dilemma: legge o libertà? Opere della

motyw i funkcja Prawa oraz jego znaczenie w rozpoznaniu doktryny Chrystusa i pierwszych chrześcijan. Problemem stało się zrozumienie relacji pomiędzy Prawem i wiarą w Chrystusa, między wiarą i praktyką życia chrześcijańskiego, pomiędzy kerygmą i drogą według Ducha, tożsamością chrześcijańską i wykonywaniem uczynków Prawa⁵.

Wszyscy teologowie są zgodni co do tezy, że List do Galatów powstał pod wpływem napływających do Apostoła niepokojących informacji o wydarzeniach, które miały miejsce w chrześcijańskiej gminie galackiej. Wydaje się, że we wspólnocie zaistniało kilka kontrowersyjnych sytuacji, które domagały się reakcji i odpowiedzi ze strony Apostoła. Pierwszą była kwestia obrzezania chrześcijan pochodzących ze środowiska pogańskiego, kolejną – problem relacji judeochrześcijan i chrześcijan nawracających się z pogaństwa; jeszcze inną – kwestia zachowywania Prawa żydowskiego przez nowo nawróconych oraz konsekwencje wyboru drogi wiary w Chrystusa⁶. Podstawowym problemem było jednak określenie formy głoszonej Ewangelii, mającej dotrzeć do pogan. Rodziły się pytania: Jaką wartość dla pogan przedstawia Prawo żydowskie? Jakie miejsce powinny zajmować poganie w Kościele Jezusa Chrystusa? Jakie są granice wolności chrześcijańskiej?

Na tle ogólnej problematyki Listu do Galatów interesującą jawi się kwestia, czy w tekście tym można znaleźć jakieś osobiste refleksje autora i czy Paweł, pisząc ten List, nie zawarł w nim elementów autobiograficznych. Zamierzeniem niniejszego artykułu nie jest prezentacja aktualnych badań literackich czy też teologicznych w kwestii wydarzeń, które miały miejsce pod Damaszkiem

legge od obbedienza alla fede? Infine indica come dalla fede svilupparsi una vita di carità concreta, che frutterà la vita eterna, cioè la salvezza” – G. Schneider, *Lettera ai Galati. Commenti spirituali del Nuovo Testamento*, Roma 1966, s. 9.

⁵ „La nostra Lettera è una pagina preziosa della storia primitiva del cristianesimo, giacché, in parte descrive, in parte lascia intravedere le dure lotte, che anche all’interno, fin dall’inizio, la nuova religione dovette sostenere per affermare la sua individualità, per sganciarsi dal giudaismo e non precludere la via della salvezza alla massa dei pagani. Grazie a questa battaglia, vittoriosa e vigorosa, il cristianesimo si libera dal particolarismo giudaico, pur assimilando e valorizzando le ricchezze dottrinali dell’Antico Testamento, gelosamente custodito dal popolo ebraico. (...) Dallo scritto balza viva la personalità di Paolo, del suo zelo e del suo amore appassionato per i figli spirituali. Tutte le potenze dell’anima di Paolo vibrano con intensità in queste poche pagine. Vedute larghe e luminose, dialettica tagliente, mordente, ironica; tutto quanto la logica ha di più forte, lo sdegno di più veemente, l’affetto di più ardente e di più tenero, si trova raccolto, fuso, d’uno solo getto, in un’opera di una potenza irresistibile” – B. Ramazzotti, *La lettera ai Galati. Il messaggio della salvezza*, t. 5, Torino 1968, s. 441–442.

⁶ Zob. A. Wikenhauser, J. Schmid, *Introduzione al Nuovo Testamento*, Brescia 1981, s. 466.

i które dokonały przemiany życia Pawła. Na ten temat powstało wiele ważnych publikacji udowadniających, że przeżycie to miało dla Apostoła szczególnie istotne znaczenie⁷. Czytając jednak zawarte w Liście do Galatów wyznanie: „ja przez Prawo umarłem dla Prawa”, zasadne wydaje się pytanie, czy Apostoł w tym miejscu wspomina wydarzenie spod Damaszku, czy jest to raczej rodzaj noty biograficznej, osobistego wyznania Pawła, w którym odcina się jednoznacznie od swojej faryzejskiej przeszłości? W dalszej kolejności można zapytać: jakie „Prawo” ma Apostoł na myśli i co znaczy dla niego „umarzec dla Prawa”?⁸

⁷ Wśród komentarzy dotyczących tzw. nawrócenia Pawła nie ma takich, które odnosiłyby się do tekstu Ga 2,19. Najczęściej cytowane są takie fragmenty, jak 1 Kor 9,1; 15,8; Flp 3,4–17; 2 Kor 4,6; Ga 1,11–17; 1 Tm 1,12–17; Rz 7,7–25; Dz 9,1–20; 22,1–21; 26,2–23, zob. W.G. Kümmel, *Die Theologie des Neuen Testaments nach seinen Hauptzeugen Jesus, Paulus, Johannes*, Göttingen 1969, s. 133; J. Dupont, *La conversion de Paul et son influence sur la conception du salut par la foi*, w: *Foi et salut selon S. Paul (Épître aux Romains 1,16). Colloque oecuménique à l'Abbaye de S. Paul Hors les Murs, 16–21 Avril 1968*, Rome 1970, s. 67–100. Tak samo uważają K. Stendahl, *Paolo tra ebrei e pagani*, Torino 1995; E.P. Sanders, *Paolo e il giudaismo palestinese*, Brescia 1986; H.D. Betz, *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia 1979; J.D.G. Dunn, *Jesus, Paul and Law. Studies in Mark and Galatians*, Louisville 1990; B.R. Gaventa, *From Darkness to Light. Aspects of Conversion in the New Testament*, Philadelphia 1986.

⁸ Trudno byłoby zaprezentować całą dyskusję teologiczną na temat rozumienia terminu „Prawo”, stosowanego przez Pawła w swojej spuściźnie literackiej prawie 120 razy. Apostoł używa go zarówno przy określeniu Prawa zapisanego w Pentateuchu (Rz 3,21; Ga 4,21), jak i w całym Starym Testamencie (Rz 3,19; 1 Kor 28,11n.). Jest to termin na określenie Prawa Mojżeszowego, w sposób szczególny Dekalogu (Rz 2,14.17; 3,28; 7,12; Ga 5,3), którego zachowanie jest dla Judejczyka obowiązkiem bezwarunkowym (Rz 2,14). Dla Pawła „Prawo” oznacza też jakąś część ogólnych przepisów (prawo małżeńskie Rz 7,2). W jego pismach posiada własną naturę, ponieważ Prawo „mówi” (Rz 3,19), „powiada” (Rz 7,7), „działa” (Rz 4,15), „posiada moc” (Rz 7,1). Prawo nie posiada jednak hipostazy, jest jedynie jakąś żyjąca rzeczywistością, której przeciwieństwem jest Bóg. Przez krzyż Chrystus wyzwolił ludzkość z rządów Prawa, ponieważ w swojej śmierci wypełnił przepisy Prawa (Rz 3,13). Thielman pisze: „al cuore della concezione paolina della legge vi si trova la convinzione che la vecchia alleanza, stipulata con Israele al Sinai, fosse stata superata e che la nuova alleanza, predetta da Geremia e da Ezechiele, fosse giunta. Il cambiamento di alleanze era necessario, perché nessuno poteva osservare le stipulazioni della vecchia alleanza, un fatto che Israele ha dimostrato a livello nazionale. Il cambiamento era anche necessario perché, dopo la stipulazione dell'alleanza, Israele aveva usato la Legge per erigere delle barriere che, per sintetizzare, divennero un punto di vanto e di falsa sicurezza” – F. Thielman, *Legge*, w: *Dizionario di Paolo e delle sue lettere*, red. G.F. Hawthorne, R.P. Martin, D.G. Reid, Cinisello Balsamo 1999, s. 920–921. Zob. również S. Westerholm, *Israel's Law and the Church's Faith. Paul and His Recent Interpreters*, Grand Rapids 1988; N.T. Wright, *The Climax of the Covenant. Christ and the Law in Pauline Theology*, Minneapolis 1992; E.P. Sanders, *Paolo e il giudaismo palestinese...*; E.P. Sanders, *Paolo, la legge e il popolo giudaico*, Brescia 1989; A. Pitta, *Disposizione e messaggio della lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria*, Roma 1992; R. Penna, *L'apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia*, Cinisello Balsamo 1991; H. Hübner, *La legge in Paolo. Contributo allo sviluppo della teologia paolina*, Brescia 1995; A. van Dülmen, *Die Theologie des Gesetzes bei Paulus*, Stuttgart 1968; P. Bläser, *Das Gesetz bei Paulus*, Münster 1941.

Analizując powyższy fragment od strony literackiej, należy zauważyć brak terminologii określających tematykę nawrócenia, zazwyczaj obecnej u Apostoła w takich fragmentach. Paweł nie używa ani terminu *epistrophō* ani też *metanoēō* – *metánoia*. Jest to zresztą nazewnictwo obce słownictwu Apostoła (pierwszy występuje tylko w 1 Ts 1,9; 2 Kor 3,16 [cytat z Wj 34,34]; Ga 4,9; drugi czasownik pojawia się jedynie w 2 Kor 12,21, a jako rzeczownik w Rz 2,4; 2 Kor 7,9.10; 2 Tm 2,25). Można wnioskować zatem, że temat „nawrócenia” nie należy do istotnych kwestii, które byłyby przedmiotem analiz Apostoła.

W tekście pojawia się jednakże zaimek osobowy „ja”, przysparzający biblistom wielu problemów interpretacyjnych. Teologowie zastanawiają się, czy zaimek ten powinien być rozumiany literalnie, czy jest on raczej określeniem pewnej zbiorowości⁹. Należy zapytać, czy Paweł wypowiada całe zdanie w formie osobistego wyznania, czy też należy traktować je jako proklamację pewnej doktryny chrześcijańskiej (zakładając przy tym, że cała wypowiedź Apostoła [Ga 2,15–21] jest zapisem katechezy chrzcielnej)¹⁰. Należy zwrócić uwagę na fakt, że Paweł może uznawać siebie za osobę reprezentującą pewien kolektyw chrześcijan albo wręcz wszystkich autentycznych wyznawców Chrystusa¹¹.

⁹ Mussner zapytuje: „chi sideve propriamente intendere con l'èyō che sta all'inizio del ver-setto? Non si può dire che con esso si alluda al solo Paolo, sia pure come tipo di tutti coloro che hanno il coraggio di trarre le conseguenze del fatto che essi – in quanto cristiani – per la legge sono morti. Infatti nell'èyō si devono far rientrare anche Pietro e gli altri giudeocristiani (e ovviamente pure i Galati), con la sola differenza che tutti costoro corrono il rischio di dimenticare che sono veramente morti una volta per sempre alla legge” – F. Mussner, *La lettera ai Galati. Testo Greco e traduzione*, Brescia 1987, s. 289–290.

¹⁰ Żywą dyskusję wywołuje pytanie, czy przemówienie Pawła (Ga 2,15–21) nadal kierowane jest przez Apostoła do mieszkańców Antiochii. Niektórzy zdecydowanie negują takie przypuszczenie, uważając, że treści głoszone przez Apostoła są zbyt ogólnikowe, generalne, oddalone tematycznie od problemów antiocheńskich i są pewnego rodzaju sumariuszem, zapowiadającym programowe idee dalszej części Listu, szczególnie rozdziałów 3 i 4, zob. H. Schlier, *Lettera ai Galati*, Brescia 1965, s. 91. Bibliści określają te wersety mianem „perykopy egzegetyczno-doktrynalnej”, zob. B. Corsani, *Lettera ai Galati*, Genova 1990, s. 161 bądź „teżą generalną Listu”, zob. A. Pitta, *Lettera ai Galati...*, s. 138. Faktycznie, fragment ten koncentruje się wokół problemu relacji między uczynkami według Prawa oraz wiarą w Jezusa Chrystusa. Paweł używa w tym fragmencie formy „argumentacji teologicznej”, zob. A. Pitta, *Disposizione al messaggio...*, s. 96. W tekście Apostoł kilkakrotnie używa terminu „usprawiedliwienie” i „życie” oraz antytezy „życie”–„śmierć”. Za pomocą tych określeń konstruuje swoją naukę o burzeniu i budowaniu, życiu według ciała i według wiary oraz czynach Prawa i czynach wiary.

¹¹ Zob. S. Zedda, *Christo confixus sum crucis (Gal 2,19)*, w: *Testimonium Christi. Scritti in onore di Jacques Dupont*, Brescia 1985, s. 481–492; M. Orge, *La cruz en la carta de san Pablo a los Galatas. Estudio de teologia biblica*, Roma 1978, s. 47–48; F.F. Bruce, *The Epistle to the Galatians: A Commentary on the Greek Text*, Exeter 1982, s. 143; U. Borse, *Der Brief an die Galater*, Regensburg 1984, s. 116; B.R. Gaventa, *Galatians 1 and 2: Autobiography as Paradigm*, „Novum Testamentum” 28 (1986), s. 309–326.

W przytoczonym zdaniu Apostoła na pierwszym miejscu zostanie przeanalizowany zwrot „przez Prawo”/„za pośrednictwem Prawa”¹². Drugi człon zdania, „umarłem dla Prawa”, jest zrozumiały i nie pozostawia wątpliwości: Paweł wyraźnie mówi tutaj o Prawie Starego Testamentu¹³. Czy pierwszy człon tego zdania również odnosi się do Prawa Mojżeszowego? Może raczej odnosi się do „innego” prawa, tego, które daje Chrystus i wiara w Niego?¹⁴

W większości teologowie opowiadają się za tezą, że śmierć „przez Prawo”/„za pośrednictwem Prawa” oznacza dla Pawła śmierć przez działanie w człowieku Prawa Mojżeszowego. Rozumowanie niektórych teologów opiera się na interpretacji przyimka *diá*, który można pojmować okolicznościowo: judeochrześcijanin, żyjąc już teraz według wiary, porzucając je, odrzucając i jakby pokonując, jest dla tego Prawa „umarłym”¹⁵. Warto podkreślić przy tym, że autorzy Nowego Testamentu używają czasami *diá* w dopełniaczu, który zazwyczaj tłumaczony jest w formie „przez”, „za pomocą”¹⁶. Wydaje się zatem słuszne rozumowanie, że Paweł uznaje siebie za umarłego dla Prawa mocą samego Prawa¹⁷.

Nowością interpretacyjną wydaje się idea, którą w swym artykule zaprezentował S. Zedda¹⁸. Na początku swojej pracy autor przedstawia trzy możliwe drogi interpretacyjne tego zdania. Pierwsza sugeruje założenie, że Prawo Moj-

¹² Nie można interpretować terminu „przez Prawo” jako „Prawa Chrystusa” (Ga 6,2), „Prawa Ducha” (Rz 8,2) czy też „Prawa wiary” (Rz 3,27).

¹³ Wyraźnie mówi o tym A. Vanhoye, uważając, że rzeczownik *nomos* dotyczy „prawodawstwa Mojżeszowego”, zob. A. Vanhoye, *La lettera ai Galati*, Roma 1997, s. 43.

¹⁴ Tak np. M.J. Lagrange, *Épître aux Galates*, Paris 1918, s. 51; B. Orchard, *Galatians*, w: *A Catholic Commentary on Holy Scripture*, London 1953, s. 1178, który mówi o „Prawie wiary”. G. Ricciotti, *Le Lettere di S. Paolo*, Roma 1949, s. 230–231 woli mówić o „Prawie Chrystusa i wiary”.

¹⁵ Tak np. U. Vanni, *Lettere ai Galati e ai Romani*, Roma 1967, s. 37.

¹⁶ Zob. F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatica del greco del Nuovo Testamento*, Brescia 1997, § 223,4, s. 295.

¹⁷ *Dia* jest najczęściej wyrażeniem określającym pewien obszar, za pośrednictwem którego, albo w którym, dokonuje się jakiś proces. I tak w dopełniaczu może oznaczać pewną relację przestrzenną: Piotr w swym Liście pisze, że osiem osób z arki zostało zbawionych „dzięki wodzie” (1 Pt 3,20). Jest też stosowany na określenie wymiaru czasowego pewnych zdarzeń, które miał miejsce „w nocy” (Dz 23,31), „podczas nocy” (Dz 5,19) lub też „po wielu latach” (Dz 24,17). Autorzy używają go również na określenie sposobu działania. Juda i Syłas mają potwierdzić „ustnie” postanowienia Apostołów (Dz 15,27). Paweł upomina adresatów Listu, że „Prawo daje poznanie grzechu” (Rz 3,20) a on sam dokonuje wszystkiego „w mocy łaski Bożej” (Rz 12,3), zob. A.J. Hess, *Dia*, w: *Dizionario esegetico del Nuovo Testamento*, t. 1, red. H. Balz, G. Schneider, Brescia 1995, s. 782–784.

¹⁸ S. Zedda, „Morto alla legge mediante la legge” (*Gal 2,19a*): testo autobiografico sulla conversione di San Paolo?, „Rivista Biblica” 1 (1989), s. 81–95.

żeszowe stało się w Pawle instrumentem śmierci dla samego Prawa w momencie, w którym sprowokowało śmierć Chrystusa na krzyżu. Ta śmierć z kolei, w chwili udziału chrześcijanina w chrzcie, stała się śmiercią wyzwalającą od Prawa. Rozumowanie zatem jest następujące: chrzest wyzwala człowieka od Prawa, które wcześniej spowodowało śmierć Dawcy Życia – Jezusa Chrystusa.

Druga interpretacja podkreśla sam czyn człowieka odrzucającego Prawo, które zawsze sprowadza śmierć tego Prawa w nim samym. Ono dokonało w człowieku aktu swoistej autodestrukcji, zmuszającego swoją niemocą do tego, aby je porzucił, same z siebie będąc bezsilne. Dobrze wyraził to Tomasz z Akwinu, który stwierdził: *mortuus sum legi per legem, id est per auctoritatem legis ipsam dimissi, quasi legi mortuus*¹⁹.

Trzecia linia interpretacyjna idei Prawa przynoszącego śmierć dotyka kwestii grzechu ludzkiego²⁰. Według tej teorii Prawo Mojżeszowe prowadzi do grzechu, a grzech sprowadza śmierć. W ten sposób człowiek, poprzez śmierć, jest uwolniony od Prawa. Można powiedzieć, że człowiek jest zabijany przez Prawo, albo przynajmniej jest jego niewolnikiem, cały czas żyjąc według jego prawideł, a nie według woli Bożej²¹. Prawo, które miało być źródłem życia, stało się w efekcie źródłem śmierci dla tych, którzy nie przestrzegają jego nakazów. Ponieważ przez chrzest chrześcijanin został ukrzyżowany z Chrystusem, stał się tym samym umarłym dla Prawa. Wszyscy chrześcijanie, zarówno pochodzący z pogaństwa, jak i judeochrześcijanie, są umarli dla Prawa, ponieważ ono, tak samo jak grzech

¹⁹ Zob. G.E. Ladd, *A Theology of the New Testament*, London 1975, s. 507; H. Lietzmann, *An die Galater. Mit einen Literaturnachtrag von P. Vielhauer*, Tübingen 1975, s. 17.

²⁰ Zob. A. Schweitzer, *Die Mystik des Apostels Paulus*, Tübingen 1954, s. 186; A. van Dülmen, *Die Theologie des Gesetzes bei Paulus...*, s. 25; s. 179–180; E.P. Sanders, *Paolo, la legge e il popolo giudaico...*, s. 83.

²¹ „Uczynki Prawa” należy rozumieć według tradycji żydowskiej jako „uczynki według przykazań” (hebr. *ma'ásê mišwôt*, aram. *'ûbedê mišwāwtā*). Zachowanie przepisów Prawa było nakazem dla tych, którzy chcieli przestrzegać zasad Tory. Według Biblii były to „dobre dzieła”, „sprawiedliwe” i „słuszne” w oczach Bożych, pożądane przez Niego. Uczynki Prawa to nie tylko nakazy i zakazy dotyczące życia codziennego, ale wszystkie czyny całego życia, całość postępowania. Inaczej mówiąc, uczynki Prawa to system życia, pryncypium religijne, samoświadomość wiary każdego Żyda. Wiara i uczynki dla Judejczyka są nierozłączne (Ps 119,66: „zawierzyłem Twoim przykazaniom”). W kwestii usprawiedliwienia zob. K. Kertelge, „Giustificazione” in *Paolo. Studi sulla struttura e sul significato del concetto paolino di giustificazione. Supplementi al Grande Lessico del Nuovo Testamento*, Brescia 1991; G. Bornkamm, *Paolo, apostolo di Gesù Cristo*, Torino 1977; C.H. Cosgrove, *Justification in Paul. A Linguistic and Theological Reflection*, „Journal of Biblical Literature” 106 (1987), s. 653–670; K.P. Donfried, *Justification and Last Judgement in Paul*, „Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft” 67 (1976), s. 90–110; E. Käseman, *La giustizia di Dio in Paolo*, w: tegoż, *Saggi esegetici*, Genova 1985, s. 133–146.

i to, co cielesne, należy do starego świata. Cytując niektóre fragmenty Pawła (np. Rz 6,5–11) możemy potwierdzić, że „umarliśmy dla grzechu” i nie żyjemy już według ciała (Rz 7,5–9). Chrześcijanie „umierają” dla Prawa i są od niego uwolnieni (Rz 6,14–15; 7,4–6)²². Prawo zależne jest zawsze od grzechu i tego, co cielesne, dlatego można uznać je za element uśmiercający, przede wszystkim przez wzgląd na jego działanie oskarżające i skazujące człowieka. Według Pawła „litera” zabija (2 Kor 3,6; Rz 7,9–13).

Włoski biblista wskazuje jednak na jeszcze inną, czwartą możliwość interpretacji sformułowania „śmierć przez Prawo”. To „umieranie przez Prawo” może być rozumiane jako forma nawrócenia. Konstrukcja zdania pozwala na wysnucie takiego wniosku, ponieważ znajdujemy tutaj budowę frazeologiczną spotykaną już w innych miejscach dzieł literackich Pawła. Chodzi tutaj o formułę „od... do”. Paweł często pisze o chrześcijanach, którzy mocą Chrystusa zostali wyzwoleni od grzechów do świętości, od ciemności do światła, od bożków do Boga. Podobny zabieg Paweł stosuje w Liście do Galatów: chrześcijanin mocą Chrystusa zostaje wyzwolony od Prawa, opuszcza życie według Prawa, aby żyć w Bogu. Inaczej mówiąc, przechodzi od „Prawa” do „Boga”. Na fakt konwersji jako motywu porzucenia Prawa i chęci życia z Bogiem wskazuje kontekst całej perykopy. Aby przekonać swoich adresatów, że poganie nie muszą już „wracać” do litery Prawa i go praktykować, Paweł przypomina im, że on sam, Piotr i inni Żydzi uwierzyli w Chrystusa i jedynie ta wiara, a nie jakiegokolwiek uczynki Prawa, dokonują usprawiedliwienia (Ga 2,15–16). Porzucając praktykowanie Prawa, nie zaciągają na siebie kary grzechu, gdyż w przeciwnym razie sam Chrystus byłby przyczyną i instrumentem grzechu (Ga 2,17). Przecież ci, mówi Paweł, których Chrystus usprawiedliwia, są grzesznikami, a przecież Chrystus nie może działać na usługach grzechu²³. Byłoby to wręcz próbą wskrzeszenia tego, co już umarło,

²² Dobrze tłumaczy to F. Mussner: „Il commento teologico alla formulazione caratteristica di Gal. 2,19 [„ja przez Prawo umarłem dla Prawa”, dop. A.P.] si trova in Rom. 7,1–6, specialmente nel v. 6. La legge, benchè fosse per natura sua una forza vitale (Gal. 3,12) e ‘santa’ (Rom. 7,12), di fatto – per la debolezza della carne e la malignità della *hamartia* (cfr. Rom. 7,11–14) – è diventata una potenza di morte (Rom. 7,10). Alla legge è stata congiunta da Dio la promessa della vita, ma ciò vale solo per colui chi l’adempie (Gal. 3,12). Chi non l’adempie è votato alla sua maledizione apportatrice di morte. E, in realtà, secondo Paolo nessuno è in grado di adempiere le rigide esigenze della legge. Perciò tutti ‘per mezzo della legge’ sono vittime della morte, ‘morti’” – F. Mussner, *La lettera ai Galati...*, s. 290.

²³ Zob. H. Schlier, *Lettera ai Galati...*, s. 98.

odbudowywaniem tego, co zostało zburzone (Ga 2,18), ponieważ Paweł, Piotr i inni chrześcijanie już są umarli dla Prawa (Ga 2,19)²⁴.

Według Pawła sam akt wiary zakłada nawrócenie, każdy bowiem czyn dokonany w wierze wymaga postawy nawrócenia. Z tego powodu Paweł zawsze wiąże nawrócenie z wiarą²⁵. Pisze do Tesaloniczan najpierw o konieczności wiary („tak oto staliście się wzorem dla wszystkich wierzących”, 1 Ts 1,8), która jest skutkiem działania w ich sercach słowa przyjętego w Duchu Świętym (1 Ts 1,6) i „trudu miłości i stałości w nadziei” (1 Ts 1,3), aby później „zostać przyjętym i zwrócić się ku Bogu” (por. 1 Ts 1,9).

Na motyw nawrócenia jako skutku umierania dla Prawa wskazuje również paralelizm tego sformułowania z innym, równie bliskim Pawłowi, „umierać dla grzechu” (Rz 6,2.10.11)²⁶. Ono również wyraża prawdę o zerwaniu wszelkich więzi, a dokonuje się w chwili chrztu świętego. Logiczne zdaje się zatem stwierdzenie, że umierając dla grzechu, umieramy dla Prawa, ponieważ grzech znajduje się na usługach Prawa. Umierając dla grzechu, umiera się mocy stwarzającej grzech. Śmierć dla grzechu jest wyzwoleniem od grzechu, jest darem, który każdy

²⁴ S. Zedda w swym komentarzu do Listu do Galatów uważa, że fragment 2,14b–21 jest syntezą kilku argumentów Apostoła przekonujących odbiorców pisma do odrzucenia uczynków Prawa. Pierwsze dwa, nazwane przez autora argumentami *ad hominem*, zarzucają Piotrowi hipokryzję i brak konsekwencji w postępowaniu po jego nawróceniu i próbie życia w Chrystusie. Paweł pyta: jeśli uczynki są nieskuteczne w zbawieniu, to dlaczego Piotr zmusza nawróconych pogan do wykonywania uczynków Prawa (Ga 2,14b–16a)? Trzeci argument Paweł wydobywa z Pisma Świętego i przytacza słowa Psalmisty, który nawołuje do wierności Bogu: „nie wzywaj na sąd swojego sługi, bo nikt z żyjących nie jest przed Tobą bez winy!” (Ps 143,2). Paweł dodaje od siebie: „nikt nie osiągnie usprawiedliwienia (przez uczynki Prawa)” (Ga 2,16b, zob. Rz 3,20). Kolejny argument, *ad absurdum*, wskazuje na prawdę, iż odrzucenie Prawa nie jest grzechem (Ga 2,17). Chrystus nie może służyć grzechowi ani namawiać chrześcijan do popełniania grzechów, ponieważ jest tym, który od nich wyzwala. Następny argument jest teologiczną tezą Pawła o tym, że usprawiedliwienie w Chrystusie uwalnia od Prawa, ponieważ samo z siebie nie czyni ono sprawiedliwym przed obliczem Boga. Życie w jedności z Jezusem, który został ukrzyżowany według przepisu Prawa, pozwala „umrzeć” dla Prawa i jego dzieł (Ga 2,18–19). W kolejnym argumente Apostoł wysuwa tezę, w której pokazuje prawdę, iż chrześcijanin nie potrzebuje Prawa, ponieważ rozwija się w nim cudowne życie z Chrystusem (Ga 2,20). Na końcu Paweł przywołuje argument soteriologiczny: Bóg w zbawczej śmierci Chrystusa okazał swoją łaskę, która przekracza porządek przepisów Prawa (Ef 2,7; Rz 8,39). Gdyby tak nie było, Chrystus umarłby na próżno, a zbawienie można osiągnąć bez wiary w Niego (Ga 2,21), zob. S. Zedda, *Prima lettura di san Paolo. Introduzione, analisi, parafrasi*, note, t. 2, Torino 1961, s. 66–69.

²⁵ Słusznie zatem pisze Keener, że „samo Prawo nauczyło Pawła drogi Chrystusowej oraz sprawiło, że w Chrystusie apostoł umarł dla grzechu” – C.S. Keener, *List do Galatów*, w: *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, Warszawa 2000, s. 403.

²⁶ Zob. H. Schlier, *Lettera ai Galati...*, s. 101: „È l'essere morti per la legge, sì che la legge in me ha solo un morto, sì che io per la legge sono solo un morto, che per la sua attività non entrapriù in considerazione”.

otrzymał od Boga poprzez śmierć Chrystusa na krzyżu i chrzest. To wyzwolenie jest równocześnie czynem człowieka, który nienawidzi grzechu i przez to się nawraca. Człowiek odrzucający Prawo nawraca się do Boga. Taki gest człowieka można porównać do drogi samego Chrystusa, który przez śmierć i złożenie do grobu po pewnym czasie zmartwychwstaje. W podobny sposób człowiek zrywa z dawnym życiem i rozpoczyna nowe (Rz, 6,1–11; Kol 2,11–13; 3,1–3). Należy pamiętać, że Paweł ma tutaj na myśli chrzest dorosłych: jego terminy, mówiące o śmierci i zmartwychwstaniu z Chrystusem, zakładają chęć wierzącego do udziału w transformacji, wolę zerwania z przeszłością²⁷. Dotyczy to nie tylko zewnętrznych deklaracji, ale przede wszystkim wysiłku myślowego, świadomości i sumienia. Właściwe wydaje się przypomnienie, że według praktyki chrzcielnej pierwszych wspólnot chrześcijańskiej neofita czynił akt pokuty, odrzucał dotychczasowe życie grzeszne i otrzymywał dar Ducha Świętego (zob. Dz 2,38). Chrzest niejako konsekrował jego pragnienie nawrócenia²⁸.

Według Apostoła każdy, kto umiera dla grzechu, umiera też dla Prawa. Dokonuje się to już w momencie chrztu świętego²⁹. Sam Paweł doświadczył tego jeszcze głębiej, kiedy przestał żyć w świecie Prawa, to jest w judaizmie, w którym panowało Prawo³⁰. Zależność taką dostrzec można w tekstach paralelnych. W Liście do Rzymian Paweł wyraźnie mówi, że jako chrześcijanie „jesteśmy martwi” (dokładnie: „umarliśmy”) dla Prawa (Rz 7,4), „uwolnieni”

²⁷ W odniesieniu do znaczenia chrztu w życiu chrześcijańskim zob. G.R. Beasley-Murray, *Baptism in the New Testament*, London 1962; O. Cullmann, *Baptism in the New Testament*, Chicago 1950; G. Dellings, *Die Zueignung des Heils in der Taufe. Eine Untersuchung zum neutestamentlichen Taufen auf den Namen*, Berlin 1961; J.D.G. Dunn, *Baptism in the Holy Spirit*, London 1970; J. Schneider, *Die Taufe im Neuen Testament*, Stuttgart 1952; J. Warns, *Baptism. A Study in the Original Christian Baptism*, London 1957.

²⁸ Zob. L. Cerfaux, *Le chrétien dans la théologie paulinienne*, Paris 1962, s. 303–304.

²⁹ „Per Paolo nel battesimo non ci si ferma al ‘morire’ con Cristo, essendo il battesimo contemporaneamente un venire con lui risuscitati a una vita nuova. Ma in Cristo il batezzato ha ricevuto un nuovo Signore, che è subentrato al posto della legge (cfr. Rom. 7,1–6!). Allora, se è vero che noi dalla legge siamo stati sospinti nella morte, il ‘morire’ fu però, per il cristiano, un morire assieme a Cristo, il Vivente, cosicché ora noi viviamo ‘per Dio’. La legge non può avanzare alcuna pretesa su di noi; la sua maledizione mortifera è stata da Cristo abolita” – F. Mussner, *La lettera ai Galati...*, s. 292.

³⁰ Zob. D. Guthrie, *Galatians*, London 1969, s. 93; F. Mussner, *La lettera ai Galati...*, s. 289–293; H. Halter, *Taufe und Ethos. Paulinische Kriterien für die proprium christliche Moral (Freiburger Theologische Studien 106)*, Freiburg–Basel–Wien 1977, s. 101–102; R.C. Tannehill, *Dying and Rising. A Study in Pauline Theology*, Berlin 1967, s. 57; A. van Dülmen, *Die Theologie des Gesetzes bei Paulus...*, s. 25.

od niego, ponieważ ono nas „zniewalało” (Rz 7,6)³¹. Paweł czyni znak równości pomiędzy Prawem, grzechem i „życiem według ciała”, ponieważ dwie ostatnie rzeczywistości opierają się na prawie. Apostoł dokonuje ważnego odkrycia, mówiąc, że śmierć dla grzechu i śmierć dla Prawa ma moc „wyzwolenia” chrześcijanina z sytuacji niewolnika i więźnia. Swój wywód o zamężnej kobiecie, najpierw związanej węzłem małżeńskim, potem, po śmierci męża, uwolnionej od tego węzła, Paweł objaśnia właśnie w tym sensie (Rz 7,1–3).

Cały List do Galatów podejmuje w swoim głównym wątku temat wolności. Prawo w historii miało swoją rolę pedagogiczną, jednakże teraz już jej nie pełni, ponieważ chrześcijanie zostali spod niego wyzwoleni (Ga 3,24–25). Jak mówi Paweł: „żyliśmy pod władzą Prawa zamknięcia (jak więźniowie)” (Ga 3,23), „poddani żywiołom świata” (Ga 4,3), „podlegli Prawu” (Ga 4,5) od którego „Chrystus nas wyzwolił” (Ga 5,1).

Zasadne wydaje się pytanie, od jakiego typu „prawa” Chrystus wybawił chrześcijan. Dla wielu naukowców jest oczywiste, że Apostoł mówi tutaj o Prawie Mojżesza. Nie musi to jednak być tak jednoznaczne. Przecież Prawo jest wyrazem woli Bożej, a Paweł, jako prawdziwy Żyd, nie może występować przeciwko Bożym zamysłom. Poza tym Prawo jest skutkiem zawarcia przymierza z narodem wybranym, a zachowanie go w życiu jest pozytywną formą odpowiedzi człowieka na pragnienie trwania w tym przymierzu. Paweł zatem nie odrzuca całego Prawa, tylko jego niektóre negatywne aspekty. Pewną wskazówką w zrozumieniu, które elementy Prawa Paweł odrzuca, jest kontekst polemiczny jego pisma, w którym dyskutuje przecież z tzw. judaizującymi, którzy chcą nakazać poganom, nawracającym się na chrześcijaństwo, zachowanie wszystkich przepisów Prawa jako zobowiązania koniecznego do osiągnięcia zbawienia³². W takim wypadku jednak

³¹ Dla Schliera jasne jest, że „umieranie dla Prawa” wiąże się ściśle z umieraniem w chrzcie świętym. Otwarta pozostaje kwestia, w jakim zakresie Prawo powoduje śmierć dla Prawa. Odpowiedź wydaje się oczywista: chrześcijanie umierają dla Prawa w ciele Chrystusa Ukrzyżowanego. Paweł pisze na innym miejscu: „Chrystus wyzwolił nas od przekleństwa Prawa – gdy stał się dla nas przekleństwem” (Ga 3,13). Prawo stało się środkiem naszego umierania dla Prawa mocą tego samego Prawa. Ono zabiło Chrystusa, ale czyniąc to wyzwoliło nas od swych ramion i uczyniło żywymi i Jego i nas, których On przygarnął w momencie chrztu. Brzmi to trochę ironicznie w ustach Apostoła, ale ma swoje zakorzenienie w śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa, zob. H. Schlier, *Lettera ai Galati...*, s. 103–104.

³² Prawo jest Prawem Bożym, ofiarowanym Izraelowi przez Mojżesza. Jest kwintesencją wszystkich praw ziemskich. Nie posiada ani określonej nazwy poszczególnych nakazów czy zakazów, ani szczegółowych dyspozycji. Jest to Prawo *par excellence*. Cała Księga Powtórzonego Prawa jest „księgą Prawa”, cały Pentateuch jest „księgą Prawa”. Taki jest też sens wypowiedzi starotestamentalnej: „jak to jest napisane w Prawie”. Pentateuch jest nazwany księgą Prawa na zasadzie *pars*

muszą istnieć inne negatywne aspekty Prawa, które Paweł odrzuca – przede wszystkim takie elementy, które są sprzeczne z wykładnią wiary chrześcijańskiej, albo takie, których z wiarą chrześcijańską nie da się połączyć.

Nie należy zapominać podstawowej prawdy judaizmu, że pierwszym wymiarem zbawczym w życiu każdego wyznawcy wiary Mojżeszowej jest twierdzenie, że Prawo posiada moc zbawczą. Dlatego Żydzi nawracający się na chrześcijaństwo byli przekonani, że zachowanie przepisów Prawa jest najważniejszym środkiem zbawienia, daleko bardziej istotnym niż osoba Mesjasza. Dla nich Mesjasz miał wypełnić przede wszystkim polityczną rolę wyzwoliciela z ręki ciemiężców. Praktykowanie Prawa należało, według judaizujących, do obowiązków chrześcijańskich i ono miało dar usprawiedliwienia. Należy pamiętać również, że Prawo jest środkiem, przez który człowiek staje się sprawiedliwym w oczach Boga (Łk 18,9–14).

Z drugiej strony Jezus wielokrotnie powtarzał, że Prawo stało się ciężarem nie do udźwignięcia (Mt 23,4), przede wszystkim poprzez dodanie innych „ciężarów”, takich jak tradycja i zwyczaje (Mk 7,3.5.8.9.13). Piotr w swoim przemówieniu do Żydów nawróconych na chrześcijaństwo zapytuje: „dlaczego więc teraz wy występujecie przeciw Bogu i chcecie nałożyć na uczniów ciężar, którego ani nasi przodkowie, ani my sami nie mogliśmy udźwignąć?” (Dz 15,10). Niemożliwe stało się przestrzeganie całego Prawa, dlatego wielu ograniczało się tylko do praktykowania jego zewnętrznych form (Mk 7,1–23; Łk 11,37–42; Mt 23,16–26). Jezus sprzeciwiał się takiej strukturze praktykowania Prawa, a Paweł stwierdził, że „ci, którzy powołują się na przestrzeganie Prawa, podlegają przestępstwu” (Ga 3,10).

Paweł w swoich dziełach dostrzega pewien rozdzwitek między przestrzeganiem Prawa, życiem według Prawa a darmością zbawienia, które pochodzi

pro toto, jest wyrażeniem określającym całe Prawo Izraela w sensie absolutnym. Dzieje się tak, ponieważ Prawo jest podporządkowane przymierzu. Esser pisze: „I comandamenti non erano in realtà una legge, bensì un evento di fronte al quale ogni generazione era chiamata da Jahvé a prendere posizione secondo la propria situazione attuale”, H.H. Esser, *Legge*, w: *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, red. L. Coenen, E. Beyreuther, H. Bietenhard, Bologna 2000, s. 893. Słowo *tōrāh* nie miało pierwotnie znaczenia „prawo”, ale „dyspozycja”, „ostrzeżenie” skierowane przez Boga w konkretnej sytuacji (Wj 16,28; 18,16.20). Takie ostrzeżenia kierowali później prorocy (Iz 1,10; 5,24; Mi 4,2; Jer 6,19) lub kapłani (Oz 4,6; Jer 2,8; Pwt 17,9.11; Ez 7,26). Dopiero legalizm ostatnich dwóch wieków przed Chrystusem oddzielił Prawo od przymierza, stwarzając sytuację, w której przestrzeganie przepisów stało się elementem decydującym w przynależności do ludu Bożego. Praktykowanie Prawa stało się elementem wyróżniającym prawdziwego Izraela od poganina, sprawiedliwych od niesprawiedliwych, mądrych od głupich. Życie zostało uregulowane przez przepisy Prawa, stało się ono normą życia. Zrodziła się kazuistyka, a zachowanie przykazań Prawa nauczycielką życia zgodnego z wolą Bożą.

od Boga i które można otrzymać przez wiarę w Chrystusa. Dla niego samego takim momentem było nawrócenie/powołanie pod Damazkiem. Jednocześnie był to dla niego moment śmierci dla Prawa. Wskazują na to jego noty biograficzne (Ga 1,11–16; 2 Kor 5,16; Flp 3,1–14; 1 Tm 1,12–16). W opowiadaniach tych można dostrzec prawdę, że jego nawrócenie stało się równocześnie totalną ideową przemianą i nowym zrozumieniem relacji między Prawem i zbawieniem. Kiedy Paweł był faryzeuszem, trwał w przekonaniu, że zbawienie zależy od przestrzegania Prawa. Był dumny z faktu bycia faryzeuszem, zachowującym wszystkie przepisy Prawa (Ga 1,14; Flp 3,5–6; Dz 22,3; 23,6; 26,5). Na tej obserwacji budował przekonanie o swej sprawiedliwości (Flp 3,6.9). Kiedy na drodze jego życia pojawili się świadkowie Chrystusa Zmartwychwstałego, opowiadający o jedynym Zbawicielu świata, w którego trzeba wierzyć, Paweł zauważył całkowity brak kompatybilności tej nauki z gorliwością zachowywania Prawa i jego wymiarem zbawczym. To przekonanie i pewność, że Prawo żydowskie jest na pierwszym miejscu, nakazało mu przesładować naukę o Chrystusie Zmartwychwstałym (Ga 1,13; Flp 3,6; 1 Tm 1,13). Takie zachowanie względem nauki Chrystusa, której Apostoł nie rozpoznał, nazywa poznaniem „według ciała” (2 Kor 5,16)³³.

Na drodze do Damazku Bóg objawił mu swego Syna, którego od tego momentu ma ogłaszać poganom (Ga 1,15–16). Paweł zatem przyjmuje naukę o Jezusie jako Zbawicielu wszystkich, którzy w niego uwierzą. Apostoł tłumaczy, że sprawiedliwość, to jest zbawienie, nie wynika z faktu zachowania Prawa, ale jest darem Bożym, otrzymywanym dzięki wierze w Chrystusa (Flp 3,9). Odtąd Paweł nie zna już Jezusa „według ciała” (2 Kor 5,16). On dopełnił aktu nawrócenia od Prawa w kierunku Chrystusa, porzucił Prawo ze wszystkimi jego przywilejami, które może ono ofiarować tym, którzy go przestrzegają. Paweł „poznał” Chrystusa, przylgnął do Tego, który stał się „bezcennym darem” (Flp 3,7–8.10). Jezus nie jest już dla Pawła „skandalem”, ale Tym, w którym Bóg zbawia wierzących, objawiając przez Niego swoją potęgę i mądrość (1 Kor 1,21–25). Mocą swojego nawrócenia Paweł doświadcza również jedności z cierpieniem Chrystusa (Flp 3,10). Nawrócenie

³³ Tak o Prawie, dla którego umarł Paweł, pisze G. Segalla: „La Legge ha compiuto la sua funzione di ‘pedagogo’, è stata strumento, anche se non causa, della maledizione di Cristo crocifisso (Gal 3,13–14). Ma va detto di più. La Legge stessa – sempre secondo l’apostolo – proclama la sua relatività in vista del tempo escatologico futuro: la venuta di Cristo, dell’economia salvifica della fede e della grazia (Gal 3,23–25; 4,21). È la stessa Legge che annuncia la sua limitatezza: la morte di Paolo alla Legge avviene proprio mediante la Legge (Gal 2,19). È la Legge, giustamente interpretata, che annuncia la libertà dei figli di Dio da essa (Gal 4,21)” – G. Segalla, *Identità cristiana e cammino secondo lo Spirito nella lettera ai Galati*, „Teologia” 18 (1993), s. 59–60.

bowiem oznacza akceptację krzyża nie tylko teoretycznie, jako krzyża zbawienia, ale również realnie, jako części życia osobistego. Krzyż bowiem wkracza w życie chrześcijanina i staje się instrumentem zbawienia (Flp 3,10–11).

Passusy biograficzne Pawła rzucają zatem nieco światła na właściwe zrozumienie pojęcia śmierci dla Prawa. W Liście do Galatów Apostoł pisze, że „zburzył” dawny porządek swojego życia i nie ma zamiaru powtórnie go „odbudowywać”, tzn. wracać do przestrzegania Prawa, czego domagali się judaizujący (zob. Ga 2,18). Wiersz dalej mówi, że „umarł dla Prawa”. Zarówno czasownika „burzyć”, jak i „umrzeć” Paweł używa w aoryście, czym daje znak, że dokonało się to raz na zawsze. Apostoł dał do zrozumienia, że usprawiedliwienie nie pochodzi z przestrzegania Prawa, ale z wiary w Chrystusa, który może zbawić człowieka (Ga 2,16). W przeciwnym razie Jego śmierć byłaby beзуżyteczna (Ga 2,21)³⁴.

Na bazie powyższych wywodów należy stwierdzić, że podstawowym elementem odwrócenia się Apostoła od obowiązku przestrzegania Prawa i zwrócenia się ku Bogu jest odrzucenie przekonania, że można jawić się jako sprawiedliwym w oczach Bożych tylko dlatego, że przestrzega się Prawa³⁵. Paweł ostrzega wiernych przed uznawaniem siebie za wystarczająco mocnego do zachowania Prawa bez pomocy Boga. Akceptacja wiary w Chrystusa ukrzyżowanego wyklucza postawę chlubienia się wiarą. Kto wierzy, uznaje siebie za grzesznika, zwraca się do Boga dla otrzymania przebaczenia i jest przekonany, że potrzebuje mocy Bożej do zbawienia. Tymczasem kto wypełnia uczynki Prawa, pokłada w nim swoją ufność, faktycznie staje przed Bogiem w postawie pychy. Taka perspektywa jest wykluczona w zachowaniu chrześcijanina, o czym wielokrotnie Apostoł przestrzegał (1 Kor 1,26–31; Rz 3,27; 4,2; Ef 2,9).

³⁴ Warto przytoczyć tutaj analizę Heinza Neitzela: „Aus dieser Analyse ergibt sich, dass Paulus offenbar den Glauben an Christus als ein Gesetz verstanden hat, insofern er mir als mein neues Gesetz sagt, wie ich handeln soll. Dieses Gesetz, das uns auffordert, die Gerechtigkeit allein in Christus zu suchen, bezeichnet der Apostel anderswo als ‘Gesetz des Christus’ (Gal 6,2), ‘Gesetz des Geistes’ (Röm 8,2; vgl. 7,14) oder ‘Glaubensgesetz’ (Röm 3,27), dem das ‘Werkgesetz’ gegenübersteht (a.a.O.). Wir können also Gal 2,19 auch folgendermaßen formulieren: ‘Ich nämlich bin durch das Gesetz des Glaubens dem Gesetz der Werke gestorben’” – H. Neitzel, *Zur Interpretation von Galater 2,11–21*, „Theologischer Quartalschrift” 163 (1983) nr 2, s. 138.

³⁵ Jednoznacznie tę prawdę uzasadnia w swym komentarzu Langkammer: „Śmierć dla Prawa znaczy bowiem życie dla Boga” – H. Langkammer, *List do Galatów*, Lublin 1999, s. 48. To samo postuluje Paciorek: „To właśnie w posłuszeństwie Prawu, które kieruje ludzkość ku Chrystusowi i z natury swej jest przemijalne, człowiek uwalnia się spod władzy Prawa, aby uwierzyć w Jezusa Chrystusa i prowadzić życie zgodne z wolą Boga” – A. Paciorek, *Paweł Apostoł – Pisma*, t. 1, Tarnów 1995, s. 143.

Paweł często mówi w swych Listach o prawdziwej religijności chrześcijan. Ukazuje, że w praktyce wszyscy są grzesznikami, również Żydzi, posiadający znak obrzezania oraz zachowujący Prawo (Rz 1,18–3,20). Przepisy Prawa mogą, według nauki Apostoła, odkryć i uświadomić grzeszną naturę człowieka (Rz 3,20; 7,7), ale nie mogą ofiarować wystarczających sił do jego przestrzegania. Człowiek grzeszny, stając wobec przepisów Prawa, zawsze będzie narażony na pokusę przekroczenia jego nakazów. Stąd mówi Paweł, że Prawo zostało dodane „ze względu na wykroczenia” (Ga 3,19). Prawo pozwala rozpoznać grzechy jako formę przekroczenia norm, dlatego „sprowadza gniew” (Rz 4,15), a samo „weszło na świat, aby grzech się upowszechniał” (Rz 5,20). Siłą grzechu jest Prawo (1 Kor 15,56).

Taką biedą ludzką Bóg posłużył się po to, aby ukazać wielkość swojej łaski (Rz 5,20). Człowiek musiał doświadczyć gorzkiej porażki upadku, mówiąc ogólnie, ekonomii Prawa, aby zrozumieć, dotknąć, uświadomić sobie własną niemożność zbawienia, otwierając się tym samym z wiarą na miłosierdzie Boga, który zbawia w Chrystusie Jezusie (Ga 3,22; Rz 11,32). Aby uzdrowić człowieka z grzechu, Bóg musiał najpierw uzdrowić go z grzechu pierwszego, jakim jest jego pycha, zaufanie przepisom Prawa, to znaczy wiary we własne siły.

Ze swojej strony człowiek, aby nawrócić się do Boga i odrzucić wszelki grzech, musi z całą mocą odrzucić Prawo, to znaczy pychę, arogancję i przekonanie o własnej sprawiedliwości. Człowiek uwolniony od Prawa może triumfować, zwyciężać grzech i służyć Bogu (Rz 6,14; 7,4–6).

Zachowanie Prawa jest możliwe wyłącznie dzięki działaniu w chrześcijaninie mocy Ducha Świętego, zgodnie z obietnicą Boga (Rz 8,1–4; zob. Jr 31,33; Ez 36,26–28). Należy pozwolić prowadzić się Duchowi, aby przeciwstawić się pożądaniom ciała, które powodują, że człowiek nie jest w stanie zachować Prawa, co w konsekwencji prowadzi go do grzechu (Rz 8,5–14; Ga 5,16–25). To jest właśnie największy paradoks: aby zachować Prawo, trzeba odrzucić Prawo. Inaczej mówiąc, należy odrzucić przekonanie, że Prawo jest instrumentem zbawienia w tym sensie, że zachowując je własnymi siłami, możemy zbawić nas samych. Należy nieustannie pamiętać, że Prawo może człowieka zachować jedynie poprzez działanie w nim Ducha, który jest darem Boga. Pozwolić prowadzić się Duchowi to być przekonanym o udziale w owocach Ducha (Ga 5,22–23).

Wraz z odwróceniem się od Prawa i skierowaniem ku działaniu Ducha wkracza się w nowy porządek, nową rzeczywistość, przechodzi w stan wolności. Wolni darem Ducha chrześcijanie nie powinni pozostawać pod wpływem działania Prawa (Ga 4,3.8–9; Kol 2,20–23). Człowiek, żyjąc pod panowaniem mocy Ducha,

wyzwała się z przekleństwa Prawa, ograniczeń wolności, które to Prawo narzuca. Paweł oświadcza: „Jeśli jednak Duch was prowadzi, nie jesteście pod Prawem” (Ga 5,18). W innym miejscu głosi: „Prawa nie stanowi się dla sprawiedliwego, ale dla postępujących bezprawnie (...) oraz tych, którzy czynią to, co sprzeciwia się zdrowej nauce” (1 Tm 1,9–10). Wszystkie uczynki chrześcijańskie winny być wykonywane w duchu posłuszeństwa Bogu, w miłości i pełnej wolności, bo „gdzie Duch Pański, tam wolność” (2 Kor 3,17).

Skoro zatem Prawo jest tak przeciwne Bogu, Chrystusowi i Duchowi Świętemu, to nie dziwi nikogo fakt, że Paweł pisze w Liście do Efezjan o „uchyleniu” Prawa przez Chrystusa. Uznaje to za warunek konieczny do obalenia muru oddzielającego Żydów od pogan, do pojednania między jednymi i drugimi i pojednania ich z Bogiem. To wszystko ma się dokonać po to, aby stworzyć „nowego człowieka”, który będzie miał „wolny przystęp do Ojca” (Ef 2,13–18). Paweł ogłasza Efezjanom wielką prawdę o pokoju, który Chrystus zaprowadził poprzez destrukcję Prawa jako przyczyny nieprzyjaźni między ludźmi. Chrystus pokonał żelazny mur wrogości, oddzielający ludzi od Boga. Ten mur jednak nadal istnieje, i jest nim Prawo, które oddziela człowieka od Boga, pogan od Judejczyków. Nie jest nim Tora, wskazówki Boga dające życie, ale legalistyczno-kauzystyczne nakazy i zakazy potęg tego świata.

Nie należy z powyższych wywodów wyciągać wniosku, jakoby śmierć dla Prawa oznaczała odrzucenie jakiegokolwiek prawa, czyli stan bezprawia. Paweł w wielu miejscach przypomina, że Prawo funkcjonuje i działa. W jednym z listów pisze: „nie ci, którzy przysłuchują się Prawu, są sprawiedliwi przed Bogiem, ale ci, którzy wypełniają Prawo, zostaną uznani za sprawiedliwych” (Rz 2,13, zob. 2,25–29; 13,8–10; Ga 5,13–14; 6,2; Ef 2,10; Tt 2,14).

Według nauki Pawła wszyscy chrześcijanie muszą dokonać aktu konwersji, przechodząc od Prawa do Boga osobowego, od judaizmu do Chrystusa ukrzyżowanego i Ducha, od życia pod Prawem, które staje się ciężkim jarzmem, przynoszącym przekleństwo i cierpienie do Boga, któremu chcą służyć z miłością. Prawo, od którego należy się uwolnić, zostało zdeformowane przez fałszywą religijność faryzeuszów, którzy uważali, że legalizm pozwala im być dumnymi z doskonałego wypełniania Prawa, że są samowystarczalni, że Prawo jest środkiem koniecznym do zbawienia, że śmierć zbawcza Chrystusa nie jest wystarczająca do odkupienia człowieka, że Prawo trzeba nakazać również tym, którzy uwierzyli w Chrystusa, że brak gorliwości w wypełnianiu Prawa jest przeszkodą do pełnego udziału w życiu Kościoła.

Przez jakie Prawo umarł Paweł?

Paweł w momencie swojego nawrócenia/powołania dostrzegł w przepisach Prawa cały smutek i nieskuteczność żydowskich nakazów i zakazów. Dokonało się to, rzecz jasna, w promieniach objawienia się w jego życiu osoby Jezusa Chrystusa, Syna Bożego (Ga 1,15–16). To właśnie wtedy Apostoł uznał, że Prawo religii żydowskiej należy odrzucić. Teologiczny fakt przyjścia na ziemię Chrystusa Zbawiciela wszystkich narodów zmusił niejako Pawła do przyjęcia w swoim życiu nowej etyki, opierającej się już nie mentalności żydowskiej zachowywania przepisów, ale na akceptacji darmości daru zbawienia i nowego porządku życia z Bogiem. Prawo stało się dla Pawła przeszkodą do sprawiedliwości i zbawienia.

Rzecz jasna dla Pawła umrzeć „przez Prawo” jest dramatycznym zawołaniem, w którym odrzuca, opuszcza przepisy Prawa dla światła, które zapalił w nim Chrystus. Samo pojęcie „umierania” może być dla czytelnika odrobinę patetyczne czy też dramatyczne, ale wpisuje się dobrze w ogólną retorykę i styl przemawiania Apostoła Narodów³⁶.

Konkluzja

Prawo jest dla Pawła przede wszystkim legalizmem, a życie według Prawa nie ma nic wspólnego z życiem dla Boga i koncepcją powszechności zbawienia. Można stwierdzić, że umieranie dla Prawa jest tak naprawdę nawróceniem. Dlatego studiowany powyżej fragment może być śmiało nazwany notą autobiograficzną. Takiemu nawróceniu uległ Paweł, takie również powinno dokonać się w sercach wszystkich chrześcijan. Śmierć dla Prawa zawsze polegać będzie na odrzuceniu Prawa, a raczej legalizmu, który zabija ducha i jawi się jako Prawo niepotrzebne.

³⁶ Apostoł uważa, iż Prawo, które dzięki swoim nakazom i zakazom, przejmuje całkowicie władzę nad człowiekiem i jest dla niego najwyższym autorytetem w postępowaniu i dzięki Chrystusowi pozwala dla tego Prawa stać się umarłym. Uwolnienie od Prawa dokonuje się przez Prawo nie w tym sensie, że ono zabija człowieka, ale w tym znaczeniu, że prowadzi ono do Chrystusa, zob. H. Schlier, *Lettera ai Galati...*, s. 102.

Bibliografia

- Beasley-Murray G.R., *Baptism in the New Testament*, London 1962.
- Betz H.D., *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia* (Hermeneia), Philadelphia 1979.
- Blass F., Debrunner A., Rehkopf F., *Grammatica del greco del Nuovo Testamento*, wyd. 2, Brescia 1997.
- Bläser P., *Das Gesetz bei Paulus* (Neutestamentliche Abhandlungen 19), Münster 1941.
- Bornkamm G., *Paolo, apostolo di Gesù Cristo. Vita e pensiero alla luce della critica storica* (Sola Scriptura. Nuovi studi teologici 7), Torino 1977.
- Borse U., *Der Brief an die Galater* (Regensburger Neues Testament 6), Regensburg 1984.
- Bruce F.F., *The Epistle to the Galatians: A Commentary on the Greek Text* (The New International Greek Testament Commentary), Exeter 1982.
- Cerfaux L., *Le chrétien dans la théologie paulinienne* (Lectio Divina 34), Paris 1962.
- Corsani B., *Lettera ai Galati*, Genova 1990.
- Cosgrove C.H., *Justification in Paul. A Linguistic and Theological Reflection*, „Journal of Biblical Literature” 106 (1987), s. 653–670.
- Cullmann O., *Baptism in the New Testament* (Studies in Biblical Theology 1), Philadelphia 1950.
- Delling G., *Die Zueignung des Heils in der Taufe. Eine Untersuchung zum neutestamentlichen „taufen auf den Namen”*, Berlin 1961.
- Donfried K.P., *Justification and Last Judgement in Paul*, „Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft” 67 (1976), s. 90–110.
- Dülmen A. van, *Die Theologie des Gesetzes bei Paulus* (Stuttgarter biblische Monographien 5), Stuttgart 1968.
- Dunn J.D.G., *Baptism in the Holy Spirit. A Re-Examination of the New Testament Teaching on the Gift Spirit in Relation to Pentecostalism Today* (Studies in Biblical Theology 2d, ser. 15), London 1970.
- Dunn J.D.G., *Jesus, Paul and the Law. Studies in Mark and Galatians*, Louisville 1990.
- Dupont J., *La conversion de Paul et son influence sur la conception du salut par la foi, w: Foi et salut selon S. Paul (Épître aux Romains 1,16). Colloque oecuménique à l'Abbaye de S. Paul Hors les Murs, 16–21 Avril 1968*, Rome 1970, s. 67–100.
- Esser H.H., *Legge*, w: *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, red. L. Coenen, E. Beyreuther, H. Bietenhard, Bologna 2000, s. 888–903.
- Gaventa B.R., *From Darkness to Light. Aspects of Conversion in the New Testament* (Overtures to Biblical Theology 20), Philadelphia 1986.

- Gaventa B.R., *Galatians 1 and 2: Autobiography as Paradigm*, „Novum Testamentum” 28 (1986), s. 309–326.
- Gonzales J.M. Ruiz, *Epistola de San Pablo a los Galatas*, Madrid 1964.
- Guthrie D., *Galatians* (The Century Bible. New Series), London 1969.
- Halter H., *Taufe und Ethos. Paulinische Kriterien für die proprium christliche Moral* (Freiburger Theologische Studien 106), Freiburg–Basel–Wien 1977.
- Hess A.J., *Dia*, w: *Dizionario esegetico del Nuovo Testamento*, t. 1, red. H. Balz, G. Schneider, Brescia 1995, s. 782–784.
- Hübner H., *La legge in Paolo. Contributo allo sviluppo della teologia paolina*, Brescia 1995.
- Käseman E., *La giustizia di Dio in Paolo*, w: E. Käseman, *Saggi esegetici*, Genova 1985, s. 133–146.
- Keener, C.S., *List do Galatów*, w: *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa 2000, s. 398–414.
- Kertelge K., „*Giustificazione*” in Paolo. *Studi sulla struttura e sul significato del concetto paolino di giustificazione* (Supplementi al Grande Lessico del Nuovo Testamento 5), Brescia 1991.
- Kümmel W.G., *Die Theologie des Neuen Testaments nach seinen Hauptzeugen Jesus, Paulus, Johannes* (Grundrisse zum Neuen Testament 3), Göttingen 1969.
- Ladd G.E., *A Theology of the New Testament*, London 1975.
- Lagrange M.J., *Saint Paul. Épître aux Galates* (Études bibliques), Paris 1918.
- Langkammer, H., *List do Galatów* (Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych), Lublin 1999.
- Lietzmann H., *An die Galater. Mit einen Literaturnachtrag von P. Vielhauer* (Handbuch zum neuen Testament 10, wyd. 4), Tübingen 1975.
- Mussner F., *La lettera ai Galati. Testo Greco e traduzione* (Commento teologico del Nuovo Testamento 9), Brescia 1987.
- Neitzel H., *Zur Interpretation von Galater 2,11–21*, „Theologischer Quartalschrift” 163 (1983) nr 2, s. 131–149.
- Orchard B., *Galatians*, w: *A Catholic Commentary on Holy Scripture*, London 1953.
- Orge M., *La cruz en la carta de san Pablo a los Galatas. Estudio de teologia biblica*, Roma 1978.
- Paciorek A., *Paweł Apostoł – Pisma* (Pomoce naukowe Instytutu Teologicznego w Tarnowie 28), t. 1, Tarnów 1995.
- Penna R., *L’apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia* (Parola di Dio. Seconda serie 12), Cinisello Balsamo 1991.
- Pitta A., *Disposizione e messaggio della lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria* (Analecta Biblica 131), Roma 1992.

- Pitta A., *Lettera ai Galati. Introduzione, versione, commento* (Scritti delle Origini Cristiane 9), Bologna 2000.
- Pitta A., *Lettere ai Galati e ai Romani. Il vangelo della salvezza*, Cinisello Balsamo 1998.
- Ramazotti B., *La lettera ai Galati*, w: *Il messaggio della salvezza*, t. 5, Torino 1968, s. 408–523.
- Ricciotti G., *Le Lettere di S. Paolo*, Roma 1949.
- Sanders E.P., *Paolo e il giudaismo palestinese. Studio comparative su modelli di religione*, Brescia 1986.
- Sanders E.P., *Paolo, la legge e il popolo giudaico* (Studi Biblici 86), Brescia 1989.
- Schlier H., *Lettera ai Galati*, Brescia 1965.
- Schneider G., *Lettera ai Galati. Commenti spirituali del Nuovo Testamento*, Roma 1966.
- Schneider J., *Die Taufe im Neuen Testament*, Stuttgart 1952.
- Schweitzer A., *Die Mystik des Apostels Paulus*, Tübingen 1954.
- Segalla G., *Identità cristiana e cammino secondo lo Spirito nella lettera ai Galati*, „Teologia” 18 (1993), s. 7–63.
- Stendahl K., *Paolo tra ebrei e pagani*, Torino 1995.
- Tannehill R.C., *Dying and Rising with Christ. A Study in Pauline Theology* (Biblical Study 410), Berlin 1967.
- Thielman F., *Legge*, w: *Dizionario di Paolo e delle sue lettere*, red. G.F. Hawthorne, R.P. Martin, D.G. Reid, Cinisello Balsamo 1999, s. 920–943.
- Vanhoye A., *La lettera ai Galati* (Libri Biblici. Nuovo Testamento 8), Roma 1997.
- Vanni U., *Lettere ai Galati e ai Romani*, Roma 1967.
- Viard A., *Lettera ai Galati*, Roma 1973.
- Warns J., *Baptism. A Study in the Original Christian Baptism*, London 1957.
- Westerholm S., *Israel's Law and the Church's Faith. Paul and His Recent Interpreters*, Grand Rapids 1988.
- Wikenhauser A., Schmid J., *Introduzione al Nuovo Testamento* (Biblioteca teologica 9), Brescia 1981.
- Wright N.T., *The Climax of the Covenant. Christ and the Law in Pauline Theology*, Minneapolis 1992.
- Zedda S., *Christo confixus sum crucis (Gal 2,19)*, w: *Testimonium Christi. Scritti in onore di Jacques Dupont*, Brescia 1985, s. 481–492.
- Zedda S., „Morto alla legge mediante la legge” (Gal 2,19a): testo autobiografico sulla conversione di San Paolo?, „Rivista Biblica” 1 (1989), s. 81–95.
- Zedda S., *Prima lettura di san Paolo. Introduzione, analisi, parafrasi, note* (wyd. 2), t. 2, Torino 1961.

**„JA PRZEZ PRAWO UMARŁEM DLA PRAWA” (GA 2,19A).
ŚMIERĆ „DLA PRAWA” JAKO ELEMENT NAWRÓCENIA/POWOŁANIA
PAWŁA APOSTOŁA**

Streszczenie

List do Galatów od wielu wieków stanowi przedmiot żywego zainteresowania teologów i biblistów. Na tle ogólnej problematyki Listu interesującą jawi się kwestia podjęta w niniejszym opracowaniu, czy w tekście tym można znaleźć jakieś osobiste refleksje autora i czy Paweł, pisząc go, nie zawarł w nim elementów autobiograficznych. Czytając zawarte w Liście do Galatów wyznanie Pawła: „ja przez Prawo umarłem dla Prawa”, zasadne wydaje się pytanie, czy Apostoł wspomina tutaj wydarzenia spod Damaszku, czy jest to raczej rodzaj noty biograficznej, osobistego wyznania Pawła, w którym odcina się jednoznacznie od swojej faryzejskiej przeszłości. W dalszej kolejności można zapytać: jakie „Prawo” ma Apostoł na myśli i co znaczy dla niego „umrzeć dla Prawa”? Z analizy fragmentu wynika, że Prawo jest dla Pawła przede wszystkim legalizmem, a życie według Prawa nie ma nic wspólnego z życiem dla Boga i koncepcją powszechności zbawienia. Można stwierdzić, że umieranie dla Prawa jest tak naprawdę nawróceniem. Dlatego studiowany fragment może być śmiało nazwany notą autobiograficzną. Takiemu nawróceniu uległ Paweł, takie również powinno dokonać się w sercach wszystkich chrześcijan.

Słowa kluczowe: Paweł, List do Galatów, Prawo, nota biograficzna Pawła

**“FOR I THROUGH THE LAW AM DEAD TO THE LAW” (GA 2:19A).
DEATH “FOR THE LAW” AS AN ELEMENT OF THE CONVERSION/
VOCATION OF PAUL THE APOSTLE**

Summary

The letter to the Galatians has been a subject of keen interest to theologians and biblical scholars for many centuries. Against the background of the general issues of the Epistle, the question raised in this study is whether the author's personal reflections can be found in the text and whether Paul, writing it, did not include autobiographical elements in it. When reading Paul's confession in the Letter to the Galatians: „I have died for the law through the law”, the question seems to be whether the Apostle mentions here events from Damascus, or rather it is a kind of biographical note, Paul's personal confession, in which he clearly separates himself from his of the Pharisaic past? Then you can ask: what „Law” does the Apostle mean and what does it mean to him to die for the „Law”? The analysis of the fragment shows that, first of all, the law is legalism for Paul, and life according to the

law has nothing to do with life for God and the concept of the universality of salvation. It can be said that dying for the Law is really a conversion. Therefore, the studied passage can be boldly called the autobiographical note. Paul's conversion was also to be made in the hearts of all Christians.

Keywords: Paul, Letter to Galatians, Law, biographical note of Paul